

У навчанні учнів правознавства доцільно проводити практичні заняття різного типу: з вивчення нового матеріалу, повторювально-узагальнювальні, юридичні практикуми. На власних уроках я підбираю доцільні форми навчання. Наприклад, на практичних заняттях, де ми вивчаємо новий матеріал, я пропоную виконання нескладних практичних завдань для підтвердження теоретичних знань, зокрема це практичні заняття з таких тем: «Соціальні норми в житті людей», «Власність неповнолітніх», «Влаштування дітей, позбавлених батьківських прав» тощо. Практичні заняття повторювально-узагальнювального характеру я проводжу після вивчення теми, розділу. Юридичні практикуми частіше зустрічаються для розв'язання юридичних задач із тем того чи іншого розділу. На таких уроках учні виробляють уміння працювати колективно, а також швидко та якісно опрацьовувати джерела, аналізувати матеріал, чітко висловлювати власну думку, слухати й поважати погляди інших, зображати схематично свої знання. Вагоме значення під час практичних занять із правознавства має робота учнів із джерелами права, що є одним із найважливіших предметних умінь на уроках правознавства. Тому *практичні заняття спрямовують на вироблення в учнів умінь шукати, аналізувати нормативно-правові акти, застосовувати їх положення, а також складати юридичні документи.*

Отже, як підсумок, зазначимо, що саме життя вимагає від нас упровадження в практику методик розвитку критичного мислення. Діалоговий характер цих методик сприяє активізації роботи всіх учнів, дає дітям упевненість у своїх силах, поштовх до оволодіння новими матеріалами. Зростає зацікавленість предметом, бажання здобути більш глибокі знання [2, с. 5]. Зміст предмета «Основи правознавства» відповідає сучасним освітнім викликам і спрямований на набуття учнями ключових і правової предметної компетентностей, тому й потребує надсучасного підходу.

Джерела та література

1. Додаток 5 до листа Міністерства освіти і науки України № 1/13749-23 від 12 вересня 2023 року: Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році
2. Баханов К. Традиційні та інноваційні системи, технології та моделі навчання: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 344 с.
3. Будас А. П. Методика навчання правознавства студентів економічних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (Історія та суспільствознавчі дисципліни)» / А. П. Будас. – К., 2012. – 209 с.
4. Мариновська О. Я., Барабаш О. Д. Педагогічна технологія критичного мислення *Джерела*. 2001. № 3–4. С. 63 – 66.
5. Т. О. Ремех. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства: методичний посібник. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
6. Чужикова В. Г. Методика викладання права: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.

Дискусійні методи на уроках правознавства як засіб розвитку критичного мислення та оптимізації пізнавальної діяльності учнів/учениць

Жиглова Юлія

Світ сьогодні – це демократія, глобалізація, стрімкі соціально-культурні перетворення, інформаційний бум. Тому, щоб реалізуватися в суспільстві, людина повинна вчитися практично все своє життя. Відповідно, у сучасній школі змінюється парадигма навчання від репродуктивного до діяльнісного, що потребує аналізу, порівняння, оцінних суджень, генерування ідей, висування гіпотез, співробітництва. Таким чином, якість сучасної освіти визначається не стільки кількістю

того, що дитина знає і чого вона навчилася в школі, скільки вміннями здобувати нові знання та використовувати їх у життєвих ситуаціях. За цих умов роль учителя полягає не в передачі готових знань, умінь і навичок, а в організації такого процесу навчання, у якому розвиваються критичне мислення учнів, уміння та навички їх практичного застосування.

Основна мета навчального курсу «Основи правознавства» – не завчити певні поняття чи норми правових актів, а навчити діяти в життєвих ситуаціях, приймати правомірні рішення та реалізовувати їх. На сьогодні учень/учениця повинні вміти висловлювати свою думку, обговорювати різноманітні ситуації та проблеми, зіставляти інформацію з різних джерел, обґрунтовувати своє ставлення, тому впровадження дискусійних методів на уроках правознавства вважаю **актуальним**.

Організація дискусії надає можливість кожному учню висловити свою думку та захистити її, зайняти позицію, надати ідею, відповісти на запитання, ознайомитися з різними точками зору.

Дискусія (від лат. discussio – дослідження, розгляд) – діалогічний метод творчої діяльності групи осіб, побудований на публічному, відкритому, доброзичливому **обговоренні** (з обов'язковою повагою як до своїх прихильників, так і до опонентів) актуального, але спірного питання та спрямований на певний позитивний результат. Дискусія – діалог не внутрішній, а зовнішній, відкритий. Предметом дискусії є питання, яке має бути проблемним, важливим у цій ситуації, водночас викликати неоднозначні думки та пропозиції. За результатами дискусії не може бути переможців і переможених. Дискусія як метод вирішення проблеми зазвичай конструктивна, тобто спрямована на певний позитивний результат, на просування в розв'язанні спірного питання.

Для організації дискусії дотримуюсь алгоритму:

1. Планую обговорення (можна організувати на будь-якому етапі уроку: актуалізації, мотивації, основному викладенні матеріалу, закріпленні, повторенні).
2. Обираю дискусійне питання або проблему (актуальну, цікаву).
3. Продумаю способи, за допомогою яких можна розпочати обговорення (прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, захоплення, інтерес до змісту нової інформації та процесу її отримання. Це може бути епіграф, малюнок, ребус, коротка розповідь, фото, відеофрагмент, витяг із нормативно-правового акта, ситуація).
4. Надаю запитання, щоб забезпечити розуміння з теми (визначення поняття, приклади життєвих ситуацій).
5. Узгоджую з учнями/ ученицями правила роботи під час дискусії.
6. Добираю джерельну (інформаційну) базу (нормативно-правові акти, ілюстрації, сайти).
7. Готую інтерактивні вправи.

На сьогодні відомі різні форми проведення дискусій.

Суперечка – дискусія, що має характер міжособистісного конфлікту, де кожний захищає своє «я».

Полеміка – зіткнення з ідейним супротивником (опонентом).

Дебати – обмін думками на зборах, засіданні.

Диспут (від лат. **disputare** — міркувати, розбирати, сперечатися) – публічна дискусія, що спеціально організована для певної аудиторії.

Модернізація української освіти спрямована на розширення арсеналу методичних прийомів, тому впроваджуються нові форми дискусій.

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (знаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус). **Фасилітація** (від англ. facilitation – допомога, полегшення, сприяння) – це організація процесу колективного розв’язання проблем у групі. Саме коли людина залучена до прийняття рішення, коли її думка почута та включена при розгляданні остаточного рішення, вона більш схильна далі реалізовувати це рішення [3]. При написанні **проектів на правову тематику** діти не тільки засвоюють знання, але й пропонують алгоритм реалізації та дотримання визначених норм. Наприклад: «Організація велопробігу» (обговорюються: право на відпочинок, правила водіння велосипедом, маршрут, безпечний рух), «Чисте подвір’я» (обговорюються: право на екологічну безпеку, екологічне виховання, можливості утилізації сміття), «Встановлення відеокамер у місті: безпека чи порушення приватності?».

Сучасні виклики розвитку демократії свідчать про необхідність зміни парадигми характеру суспільної комунікації з епізодичної та змагально-конкурентної до регулярної та дорадчої (деліберативної). Демократією майбутнього називають деліберацію, котрій притаманні взяття до уваги позиції меншості, соціальна емпатія, пошук консенсусу. Термін *деліберація* лише входить у різні сфери сучасної політики, освіти, медіа, є новим і перспективним трендом у розвитку культури демократії та передбачає вдумливий і зважений підхід до вирішення різних суспільних питань.

Деліберативна демократія має на меті розвиток умінь громадян співпрацювати й домовлятися з іншими, а її характер передбачає регулярне залучення громадян до обговорення та вирішення загальнодержавних чи місцевих суспільних проблем. Особливо це стосується проблем, до вирішення яких у суспільства різні підходи та бачення.

Засади деліберації реалізуються через різноманітні форми й методи навчання. Однією з них є «**Дискусія деліберації**», у ході якої молоді люди мають можливість для обговорення різноманітних дискусійних питань, пошуку компромісів і прийняття спільних рішень. На відмінну від інших традиційних форм організації дискусій, «Дискусія деліберації» робить акцент не лише на аргументованому представленні своєї позиції, а передусім, на емпатичному сприйнятті позиції опонента, пошуку компромісу. Важливим етапом організації дискусії деліберації є акцентування не лише аргументів однієї сторони, але й аналіз та прийняття окремих аргументів опонента – задля спільного порозуміння. Технологія «Деліберативної дискусії» була розроблена організацією Street law (США). На сайті Всеукраїнської асоціації «Нова Доба» можна ознайомитися з технологією проведення та методичними розробками «Дискусії деліберації» [1]. На основі дискусії побудовані методи **технології критичного мислення**, які я використовую у своїй діяльності. Наприклад, «**Займи позицію**». Імовірно, сама можливість того, що учень/учениця може стати в одній частині класу чи іншій та висловити свою точку зору («за» чи «проти», «не визначився»), а потім під впливом аргументів опонентів змінити свою позицію, викликає зацікавлення учнів. **Приклади питань для обговорення:** Чи вважаєте ви позитивним явищем виникнення держав у людському суспільстві?, Чи була Україна державою до 1991 року (на підставі ознак держави)? Чи відповідає сучасна Україна характеристикам, зазначеним у статті 1 Конституції України: Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава? (підсумком дискусії можуть стати запропоновані шляхи та заходи щодо забезпечення удосконалення демократії в Україні). Чи варто впровадити в юридичну практику України правовий прецедент? «Важливіше мати дім, їжу і предмети першої необхідності, ніж говорити те, що хочеться».

Під час обговорення проблемної ситуації за допомогою інтерактивної вправи «ПРЕС» формуються навички обстоювання своєї особистої думки. **Приклади питань для обговорення:** Які закони регулюють іноді дуже складні відносини серед тварин, птахів (біологічні, правові)? Наведіть приклади з власного життя, коли ви стали учасником/учасницею правовідносин, правомірних/неправомірних дій. Визначте, чи є правопорушення на поданих фотографіях. Якщо є, то доведіть яке саме – злочин чи проступок? Запропонуйте заходи, які б на вашу думку, допомогли зменшити кількість правопорушень у вашому населеному пункті. Висловіть свою думку щодо доцільності зниження або підвищення віку притягнення до юридичної відповідальності різних видів. Референдум і вибори: право чи обов'язок? «Багатії щасливіші за бідняків».

Методи «Мікрофон», «Незакінчене речення» дають змогу кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою позицію, тому ефективні для зародження дискусії. **Приклади питань для обговорення:** В Україні закони приймає парламент (Верховна Рада) і немає жодного, прийнятого на референдумі. Я вважаю, якщо б іноді або деякі закони приймалися на референдумі, це сприяло б Я вважаю, бути громадянином України – почесно, тому що.... Бути громадянином – це відповідально, тому що... Держава обмежує окремі права й обов'язки осіб, які не мають українського громадянства, тому що....

Проведення дискусії поєдную з **ігровою технологією** під час рішення задач із різних галузей права – цивільного, трудового, сімейного, адміністративного, кримінального, конституційного. Ігровий момент викликає додатковий інтерес. Під час проблемно-рольової гри дискусійного характеру учні відтворюють ставлення персонажа, що імітується, до конкретної життєвої ситуації. Такий підхід надає роботі на уроці компетентнісного спрямування, оскільки учнів/учениць необхідно навчити застосовувати свої знання для аналізу різноманітних, іноді досить складних життєвих ситуацій, допомогти знаходити рішення, що відповідатимуть вимогам чинного законодавства [2].

Цікавими виявилися **уроки справедливості** (справедливо розсудити звірів: «Кіт проти Кицьки», «Ведмідь проти Лиса»...), на меті яких ознайомити дітей з місією суду в суспільстві. *Завдання таких уроків:* продемонструвати на прикладі, що можуть бути різні точки зору на одну ситуацію і для вирішення спору потрібен суд. Учні/учениці діляться на дві групи: одні за позивача, інші – за відповідача. Вони вільно обирають, на чію користь вирішити суперечку, аргументуючи свою думку. Коли аргументи закінчуються, учні/учениці мають можливість поміняти свою думку, остаточно визначитися – за кого вони. Допускається, що хтось із дітей не визначився або має власну думку, відмінну від інших [4].

«**Мозковий штурм**» і «**Сенкан**» – популярні методи висування творчих ідей заданої теми, які активізують творче мислення. Навколо ключових понять можна організувати дискусію. Наприклад: «Корупція», «Влада», «Вибори», «Права людини», «Демократія», «Закон» і Україна.

Щоб дискусія була результативною, перед її початком необхідно з учнями визначити **правила роботи**. Правила можна оформити у вигляді плаката й за потреби звертатися до них. **Наприклад:**

1. Усі відкрито висловлюють свої думки.
2. Усі точки зору повинні поважатися (критично ставитися до думок, але не до людей).
3. Слухайте інших, не перебиваючи, навіть якщо з ними не згодні.
4. Не говоріть занадто довго та занадто часто (не ухилятися від теми й бути лаконічними у висловлюваннях).
5. Говорить лише одна особа (не говорити одночасно кільком особам).

6. Дотримуйтеся позитивних ідей та стосунків (намагатися знайти найкраще розв'язання проблеми, а не переспорити співрозмовників).

7. Не критикуйте себе та інших (бути доброзичливим і терпимим до інших думок).

Якщо під впливом дискусії у частини учасників кардинально **змінилися погляди**, то це означає, що подіяв **«ефект переконання»**. Він буде навіть тоді, коли в деякого зародилися тільки певні сумніви щодо правильності своїх поглядів. **«Нульовий ефект»** дискусії буває тоді, коли погляди, думки більшості людей не змінилися.

Отже, можемо зробити висновок, що в процесі дискусії народжуються нові думки, які, у свою чергу, активізують мислення учнів, їх інтерес до предмета, що вивчається; розвивається вміння самостійної роботи з джерелами, підвищується якість засвоєння матеріалу.

Список використаних джерел

1. <https://www.novadoba.org.ua/projects-diskusiya-deliberacii-ua>
2. Машика В.Т. Олімпіадні завдання з правознавства. 9-11 класи. Х.: Вид. група «Основа», 2017.
3. Фасилітування роботи у малих групах: практичний посібник для тренерів. К., ФОП Демчинський О. В., 2017.
4. Читай В. В. «Справедливці». К.:ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019.

Формування в учнів ключових компетентностей у процесі дослідницької діяльності на уроках правознавства (з досвіду роботи)

Шумаков Олексій

*На світі є тільки один спосіб, що спонукає кого-небудь щось зробити... І він полягає в тому, щоб примусити іншу людину схотіти це зробити.
Пам'ятайте: іншого способу немає.*

Ці слова стали справжнім девізом моєї роботи. Третій рік поспіль працюю над темою «Формування в учнів ключових компетентностей у процесі дослідницької діяльності на уроках правознавства»

Провідною ідеєю досвіду є глибоке засвоєння навчального матеріалу й осмислення його на уроці правознавства, формування міжособистісних відносин в учнів під час пошуку та розв'язанні проблемних питань.

Предмет досвіду: система форм, методів, прийомів і засобів розумового розвитку учнів.

Об'єкт досвіду: інтерактивні форми навчання.

Для створення психологічно сприятливої атмосфери в класі стосунки з учнями я намагаюся будувати на принципах паритетності (ось тут виникає і відчуття поваги, і виховання творчої людини, здатної самостійно, критично, неординарно мислити, і відбувається становлення особистості, адже всі стають співучасниками пізнання, процесу пошуку відповіді на екзистенційні питання).

«Як знайти загальні закономірності, що забезпечують творчу самореалізацію учнів під час навчання?» Без застосування ефективних педагогічних ідей, використання проблемного та продуктивного навчання, інтерактивних технологій – не обійтися.

Коректно висловлюватись, розширювати свій юридичний кругозір спонукає гра «Зрозумій мене», коли учень отримує завдання, не називаючи терміна чи поняття, розкрити їх зміст так, щоб його зрозуміли інші.